

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2019 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LVI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXIX

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

CRISTIAN TITUS FLORESCU, Profesorul Sabin Adrian Luca, IX

STUDII – STUDIES

- SABIN ADRIAN LUCA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Date radiocarbon din situl arheologic de la Turdaș – Luncă (Cercetările preventive ale anului 2011) (III)
Radiocarbon data from Turdaș – Luncă archaeological site (the preventive researches from 2011) (III)..... 1
- MARIUS-MIHAI CIUTĂ, BEATRICE CIUTĂ, Din nou despre reprezentările de onagri din mediul cultural vinčian timpuriu
New data about the onager representations in the early Vinča culture..... 17
- MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia – „Lumea Nouă” (jud. Alba) (II)
Chipped lithic industry belonging to Foeni cultural group from Alba Iulia – Lumea Nouă archaeological site (Alba county) (II)..... 45
- CAROL KACSÓ, Contribuții la cunoașterea reprezentărilor antropomorfe și zoomorfe din Bronzul târziu în nord-vestul Transilvaniei
Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeitlichen anthropomorphen und zoomorphen Darstellungen im nordwesten Transsilvaniens..... 67
- HORIA CIUGUDEAN, CLAES UHNÉR, COLLIN QUINN, GABRIEL BĂLAN, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, ADRIAN COSMIN BOLOG, GABRIEL BALTEȘ, După 25 de ani: grupul Cugir-Band în lumina noilor cercetări
Twenty five years later: The Cugir-Band group in the light of

	<i>recent research</i>	89
AUREL RUSTOIU, SANDOR BERECKI, Craftsmanship and community in the eastern Carpathian basin during the Late Iron Age (4 th -3 rd centuries BC)		
	<i>Meșteșuguri și comunitate în estul Bazinului carpatic în cea de a doua vârstă a fierului (sec. 4-3 a.Chr.)</i>	131
PÉTER FORISEK, Arrian and Colchis. <i>Some datas about the religion and culture of Colchis in the early 2nd century AD according to the Periplus by Flavius Arrianus</i>		
	<i>Arrian și Colchida. Câteva date despre religia și cultura Colchidei la începutul sec. II p.Chr. după Periplus de Flavius Arrianus</i>	161
CĂTĂLIN PAVEL, Mithras in Apulum – an iconographic case study		
	<i>Mithras în Apulum – un studiu de caz iconografic</i>	171
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, BOGDAN PÂCLIȘAN, Două altare romane de la Apulum recent descoperite.....		
	<i>Two roman altars from Apulum recently discovered</i>	185
ISTVAN FABIAN, Prevenirea și controlul epidemiilor în armata romană		
	<i>Prevention and control of epidemics in the Roman army</i>	193
CĂLIN COSMA, Două morminte cu cai descoperite în cimitirul din secolele VII-VIII de la Șpălnaca/Șugud (jud. Alba)		
	<i>Deux tombes des chevaux découvertes dans le cimetière du 7me-8me siècles de Șpălnaca/Șugud (dep. Alba)</i>	199

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

DAN ANGHEL, Suporturi pentru arderea ceramicii descoperite la Apulum		
	<i>Supports for firing ceramics discovered at Apulum</i>	227
SORIN ȘERBAN, Restaurarea unui vas glazurat de tip <i>kantharos</i> din colecția Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia		
	<i>The restoration of a glazed kantharos from the collection of the National Museum of Union Alba Iulia</i>	241

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Alin Frînculeasa, Angela Simalcsik, Bianca Preda, Daniel Garvăn, <i>Smeeni – Movila mare: monografia unui sit arheologic regăsit</i> , Bibliotheca Mousaios 13, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017, 517 pag., 136 planșe.....	249
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, Doina Benea, <i>Castrul roman de la Tibiscum</i> , Ed. ArtPres, Timișoara, 2018, 279 p., 65 figuri alb-negru, 8 planșe color.....	253
RADU OTA, Ovidiu Țentea, Florian Matei-Popescu, <i>Between Dacia and Moesia Inferior. The Roman forts in Muntenia under Trajan. Între Dacia și Moesia Inferior. Castele Romane din Muntenia în timpul lui Traian</i> , Ed. Mega, Bucharest, 2016, 70 p., 3 hărți, 26 figuri și fotografii color și alb-negru.....	255
RADU OTA, Ovidiu Țentea, Britta Burkhardt, <i>Baths on the Frontiers of Roman Dacia. Băile de pe frontierele Daciei romane</i> , Ed. Mega, Bucharest, 2017, 72 p., o hartă, 47 figuri și imagini alb-negru și color.....	259
RADU OTA, Dan Gheorghe Teodor, <i>Contribuții arheologice la problema etnogenezei românești</i> , Iași, Casa Editorială Demiurg, 2018, 149 pagini și 37 figuri alb-negru.....	262
RADU OTA, Dan Băcuet-Crișan, <i>Porta Mesesina în preajma anului 1000. Cercetări, situri, artefacte</i> , (ed. a 2-a) Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2015, 100 pagini, ilustrații și 53 figuri alb-negru.	268

NECROLOGURI

OBITUARIES

RADU OTA, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, <i>In memoriam Doina Benea</i>	272
CĂLIN COSMA, <i>In memoriam Nicolae Gudea</i>	274
Lista autorilor.....	277

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA REPREZENTĂRILOR ANTROPOMORFE ȘI ZOOMORFE DIN BRONZUL TÂRZIU ÎN NORD- VESTUL TRANSILVANIEI

Carol KACSÓ
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Baia Mare

Cuvinte cheie: statueta antropomorfă, statueta zoomorfă, grupul Hajdúbagos - Cehăluț, grupul Igrîța, cultura Gáva.

Schlüsselwörter: anthropomorphe Statuette, zoomorphe Statuette, Hajdúbagos - Cehăluț-Gruppe, Igrîța-Gruppe, Gáva-Kultur.

Într-un studiu apărut recent¹, am publicat mai multe statuete de lut ars provenite din obiectivele Suciul de Sus și Lăpuș. În lucrarea de față prezint alte reprezentări plastice din Bronzul târziu descoperite în nord-vestul Transilvaniei. Ele au intrat deja în circuitul științific, câteva însă cu date greșite cu privire la proveniența sau încadrarea lor culturală și cronologică. Altele sunt doar menționate, fără a fi până în prezent descrise și ilustrate.

1-2. Acâș, jud. Satu Mare, punctul *Crasna Veche/Râtul lui Vereș (Veres-rét)*. **a.** Statueta antropomorfă de formă aproximativ ovală (**pl. I, 1**). Culoarea roșiatic-gălbuie, pasta amestecată cu nisip, suprafața netezită, arderea bună, urme de ardere secundară, fără brațe, partea superioară rotunjită. Printr-o alveolare a părții inferioare sunt sugerate picioarele. Î. 5 cm, lăț. max. 2,8 cm, gros. 2 cm. **b.** Statueta antropomorfă plată (**pl. I, 2**). Culoarea roșie, pasta cu nisip, suprafața netezită, arderea bună, pe spate urme de ardere secundară. Sunt redată schematic capul, umerii și corpul; sunt sugerate, printr-o alveolare, fața și, printr-o modelare mai accentuată, unul din brațe și picioarele. Î. 7,1 cm, lăț. max. 4,2 cm, gros. 1,4 cm.

Literatură: Kacsó 1997, p. 87, pl. IX, 1-2; Luca, Iercoșan 1998, p. 160, pl. IV, 3-4²; Kacsó 1999, p. 97, pl. IX, 1-2.

Așezare Hajdúbagos - Cehăluț, secțiunea 2, groapa 1. Cercetări Neța Iercoșan (1983).

Locul de păstrare: Muzeul din Carei.

3. Căuaș, jud. Satu Mare, punctul *Sziget (Sighetiu)*. Statueta antropomorfă plată fragmentară, cu urme recente de deteriorare (**pl. I, 3**). Partea

¹ Kacsó 2018.

² Se afirmă că cele două statuete au fost descoperite într-o groapă din Bronzul târziu, dar sunt atribuite, cu probabilitate, epocii dacice.

păstrată are formă trapezoidală. Culoarea gălbui-roșiatică, pasta fină, suprafața netezită, arderea bună. Nu este redat niciun element anatomic. Vârful subțiat prezintă o alveolare prelungă. În apropierea sa a fost practicat un orificiu circular. Una dintre fețe are suprafața ușor convexă, iar bordurile sunt rotunjite. Î. păstrată 5,1 cm, lăț. max. 5,9 cm, gros. 1,7 cm.

Literatură: Koós 2002, p. 79; Koós 2005, p. 36³.

Așezare Gáva. Descoperire întâmplătoare (1989).

Locul de păstrare: Fragmentul de statueta, precum și alte obiecte, printre care statuete zoomorfe, s-a aflat inițial în colecția școlii locale. Piesele au ajuns ulterior la Muzeul din Satu Mare⁴.

4-7. Lazuri, jud. Satu Mare, punctul *Lubi tag*. **a.** Statuetă antropomorfă de formă cilindrică (**pl. I, 4**). Culoarea gălbui-cafenie, pasta semifină, suprafața netezită, arderea foarte bună. Prin ușoare albieri, atât în partea superioară, cât și în partea inferioară, sunt sugerate capul și picioarele. Î. 3,9 cm, gros. 1,5/1,7 cm.

b. Statuetă de taurin, lipsesc, din vechime, capul, părțile inferioare ale picioarelor și o parte din coadă (**pl. I, 5**). Culoarea cenușie deschisă, pasta fină, arderea foarte bună, urme de ardere secundară. Î. păstrată 1,4 cm, lung. păstrată 3 cm. **c.** Statuetă de taurin, lipsesc, din vechime, unul din coarne și părțile inferioare de la trei picioare, iar cel de al patrulea este ușor deteriorat (**pl. I, 6**). Culoarea roșiatică, pasta fină, arderea foarte bună, urme de ardere secundară. Î. 2,5 cm, lăț. 4,2 cm. **d.** Statuetă de taurin, lipsesc, din vechime, unul din coarne, părțile inferioare ale picioarelor și o parte a cozii (**pl. I, 7**). Culoarea cenușie închisă, pasta fină, arderea foarte bună, urme de ardere secundară. Î. păstrată 2,6 cm, lung. păstrată 4,3 cm.

Literatură: Némethi 1997, p. 80, pl. I, 1-2. 5.

Așezare Gáva, secțiunea 14, groapa 44, adâncimea 0,90 m, împreună cu o cantitate mare de ceramică. Cercetări János Némethi (1995).

Locul de păstrare: Muzeul din Satu Mare (nr. inv. 37758-37760).

8-9. Lazuri, jud. Satu Mare, punctul *Lubi tag*. **a.** Statuetă antropomorfă de formă trapezoidală (**pl. II, 1**). Culoarea roșie cu flecuri mari negricioase, pasta semifină, suprafața netezită, arderea foarte bună. Baza dreaptă are grosimea mai mare, piesa subțindu-se mult înspre partea superioară, care este terminată în trei proeminențe, dintre care cea centrală sugerează capul, iar cele laterale brațele. Tot în partea superioară, înspre margini, sunt prezente două orificii circulare, marcate de puncte adâncite. Sub orificii, numai pe una dintre fețe, se află un motiv format din semicercuri concentrice, realizate prin lustruire. Î. 8,1 cm, lung. la bază 6,1 cm, gros. la bază 3 cm. **b.** Statuetă identică ca formă

³ Mențione pe baza informației primite de la mine.

⁴ Transferul a fost făcut de Gheorghe Lazin, care mi-a furnizat primele informații despre aceste descoperiri.

cu cea de mai sus, ușor deteriorată la descoperire (**pl. II, 2**). Culoarea gălbui-roșiatică cu flecuri negricioase, pasta semifină, suprafața netezită, arderea foarte bună. Cu excepția punctelor adâncite care marchează orificiile, piesa este neornamentată. Î. 8,4 cm, lung. la bază 6,2 cm, gros. la bază 2,5 cm.

Literatură: Koós 2002, p. 79; Koós 2005, p. 36⁵; Berecki 2013, p. 316; Popa 2018, p. 64⁶.

Așezare Gáva, secțiunea 2, adâncimea 0,70 m, în stratul de cultură. Cercetări Carol Kacsó, Ioan Stanciu (1993).

Locul de păstrare: Muzeul din Satu Mare.

10-12. Peștera Mișidului, comuna Șuncuiuș, jud. Bihor. **a.** Statuetă antropomorfă de formă cilindrică, lipsește unul dintre picioare (**pl. III, 2**). Culoarea cafenie, pasta fină, suprafața netezită, arderea bună. Fără brațe. Partea superioară rotunjită. În partea inferioară a fost practicată o perforație ce depășește cu puțin înălțimea picioarelor. Î. 4 cm, lăț. la bază 2,2 (?) cm. **b.** Statuetă de formă conică (**pl. III, 3**). Culoarea cărămizie, pasta fină, suprafața netezită, arderea bună. Fără brațe. Partea superioară rotunjită, partea inferioară ușor lățită și albiată, în felul acesta fiind sugerate picioarele. Î. 3,5 cm, lung. la bază 1,7 cm. **c.** Statuetă antropomorfă de formă oval-alungită (**pl. III, 4**). Culoarea cafenie, pasta fină, suprafața netezită, arderea bună. Nu este redat niciun detaliu anatomic. Atât partea inferioară, cât și cea superioară sunt rotunjite. Î. 3,5 cm. gros. max. 1 cm.

Literatură: Chidioșan, Emödi 1981, p. 166, fig. 6, 1-2. 5; Emödi 1995, p. 9, nota 2, fig. 6, 1-2. 6⁷.

Depunere de cult Igrîța pe patul de calcar al unei galerii uscate. Cercetări János Emödi (1967).

Loc de păstrare: colecția János Emödi din Oradea.

13. Satu Mare, jud. Satu Mare, punctul *Drumul Dorolțului*. Statuetă antropomorfă de formă trapezoidală, ruptă în două și ușor deteriorată pe una dintre laturi în partea superioară (**pl. III, 1**). Culoarea roșiatică, pasta fină, suprafața netezită, arderea foarte bună, urme de ardere secundară pe una dintre fețe. Corpul se subțiază ușor de la bază înspre partea superioară, terminată într-o suprafață aproape plată. Sub aceasta sunt plasate, aproximativ la același nivel, două orificii circulare. Î. 10,4 cm, lung. la bază 7 cm, gros. la bază 2,2 cm.

Literatură: Bader 1978, p. 80, 127, pl. LXI, 4; Koós 2002, p. 79; Koós 2005, p. 36⁸.

⁵ Mențiune pe baza informației primite de la mine.

⁶ Ambii autori semnaleză descoperirile citând lucrarea lui Judit Koós din 2002.

⁷ Autorul afirmă în nota de subsol că piesa de la fig. 6, 2 (aici **pl. III, 2**) nu aparține descoperirii din epoca bronzului, ci epocii neolitice, și a fost găsită separat la gura peșterii.

⁸ Preluând greșit informația primită de la mine, autoarea menționează ca localitate de descoperire a statuetei Dobolț/Dabolc. Având ca sursă lucrarea lui Judit Koós din 2002, Sándor Berecki (2013,

Așezare Gáva, descoperire de suprafață⁹. Cercetări Gheorghe Lazin.

Locul de păstrare: Muzeul din Satu Mare¹⁰.

14. Suplacu de Barcău, jud. Bihor, punctul *Lapiș*. Statuetă antropomorfă de formă ovală, ușor deteriorată (pl. III, 5). Culoarea cărămizie cu flecuri cenușii, pasta cu pietricele și nisip, suprafața netezită, arderea bună. Partea superioară este rotunjită, corpul subțiat ușor înspre partea inferioară, care este alveolată, astfel fiind sugerate cele două picioare. Două linii oblice incizate apar pe una dintre fețe, aproape de porțiunea alveolată. Î. 8,9 cm, lăț. max. 4,7 cm.

Literatură: Ignat 1984, p. 11, pl. VI, 2.

Așezare Hajdúbagos - Cehăluț (?), în stratul de cultură, la adâncimea de 0,35 m.

Locul de păstrare: Muzeul din Oradea.

Dintre piesele descrise aici și definite drept statuete antropomorfe, doar unul din exemplarele de la Acăș este modelat cu mai multe trăsături anatomice, care permit cu certitudine clasificarea sa; celelalte sunt fie lipsite de astfel de trăsături, fie acestea sunt înfățișate schematizat. Unele dintre ele, și anume cele de formă trapezoidală, au fost aproape cert atârinate de un șnur și au fost purtate ca amulete la gât sau la piept.

Cu excepția descoperirilor din Peștera Mișidului, toate celelalte statuete acum publicate provin din așezări. Majoritatea aparține unor contexte culturale clare, și numai încadrarea piesei de la Suplacu de Barcău ridică anumite semne de întrebare.

Autoarea cercetării așezării din punctul *Lapiș*, Doina Ignat, afirmă că statueta a apărut în stratul de cultură, fără a emite vreo părere cu privire la apartenența sa culturală, aceasta nefiind precizată nici pentru ansamblul stațiunii. În studiul publicat în 1984 se conchide doar că descoperirile se încadrează „în faza târzie a epocii bronzului (Br. C - Br. D), cvazi-contemporane cu o fază timpurie a grupului Igrîța”¹¹.

Este de menționat că în săpăturile efectuate de Doina Ignat a ieșit la iveală o cantitate foarte mare de material arheologic, din care a fost publicată numai o mică parte. Fără a avea deci la dispoziție întregul material descoperit, au fost formulate mai multe păreri cu privire la încadrarea culturală a stațiunii din Bronzul târziu de la Suplacu de Barcău - *Lapiș*. Cei mai mulți o atribuie grupului

p. 316) și Cristian I. Popa (2018, p. 64) indică de asemenea această localitate ca loc de proveniență a piesei.

⁹ Așezarea este descrisă succint de către Liviu Marta, care publică și un vas fragmentar cu decor canelat descoperit aici, vezi *Mapra* 2007, p. 5-6, fig. 1, 7.

¹⁰ Această piesă, precum și statuetele prezentate aici de la Lazuri și Căuaș s-au aflat o anumită perioadă la Muzeul din Baia Mare, fiind împrumutate pentru studiu.

¹¹ Ignat 1984, p. 13. Ca analogii ale materialelor de la Suplacu de Barcău sunt amintite descoperirile Igrîța, precum și cele din cimitirul de la Hajdúbagos și din așezările Oradea - Salca, Biharea etc.

sau culturii Cehăluț (sau Hajdúbagos - Cehăluț)¹², alții grupului Igrîța¹³. A fost exprimată și opinia că așezarea de la Suplacu de Barcău aparține unui „orizont de mixtură ce imbină elemente târzii ale culturii Cehăluț cu cele timpurii ale culturii Gáva...”¹⁴, respectiv că o parte a materialelor apărute aici se încadrează într-un orizont „pre Igrîța, net diferit de descoperirile Hajdúbagos - Cehăluț”¹⁵.

O bună parte a ceramicii publicate de la Suplacu de Barcău - *Lapiș* își găsește certe corespondente în repertoriul de forme și motive decorative ale ceramicii de factură Hajdúbagos - Cehăluț, în timp ce elementele care pot fi raportate exclusiv la cele de tip Igrîța sunt puține. Existența unei locuiri Hajdúbagos - Cehăluț în acest punct este deci evidentă. De altfel, localitatea Suplacu de Barcău se înscrie cu certitudine în aria de răspândire a grupului Hajdúbagos - Cehăluț, pe teritoriul său existând cel puțin un obiectiv, și anume cel din punctul *Dealul Roșu*¹⁶, care aparține acestui grup.

Așa cum am mai relatat¹⁷, la Suplacu de Barcău - *Lapiș* a fost scoasă la lumină o cantitate mare de ceramică ce are analogii în descoperirile din necropola tumulară de la Lăpuș. Din păcate, nu sunt cunoscute deocamdată contextele din care provine această ceramică. Teoretic, o parte a vaselor a putut fi contemporană cu depunerile Hajdúbagos - Cehăluț, o altă parte însă este posibil să fi aparținut unei locuiri mai noi, eventual Gáva, din stațiunea de la Suplacu de Barcău - *Lapiș*, care nu a fost încă menționată în literatură. Că o locuire de acest fel a existat aici este dovedită de descoperirea unor piese de metal mai recente, cum sunt acele cu capul în formă de vas (*Vasenkopfnadeln*)¹⁸, care au o existență îndelungată și o vastă arie de răspândire, formele lor timpurii, databile în perioada *frühe Urnenfelderzeit*, lipsind însă din estul Europei Centrale¹⁹.

Până la publicarea exhaustivă a descoperirilor din stațiunea de la Suplacu de Barcău - *Lapiș*, cu precizarea clară a stratigrafiei, atribuirea statuetei apărute aici grupului Hajdúbagos - Cehăluț poate fi făcută doar cu anumite rezerve.

¹² Kacsó 1995a, p. 111; Bejinariu, Lakó 1996, p. 18; Kacsó 1999, p. 105, Lista 1, nr. 18; Bejinariu, Lakó 2000, p. 167; Némethi 2009, p. 210, Lista III, nr. 72; Bejinariu 2010a, p. 237; Bejinariu 2010b, p. 141; Sana 2010, p. 49; Marta *et alii* 2010, p. 16, nota 29, p. 18, nota 32, p. 20 etc.; Bejinariu *et alii* 2014, p. 68, 75; Levițki 2016, p. 96; Левицкий 2016, p. 248.

¹³ Boroffka 1994, p. 8, nota 10; Fazecaș, Lakatos 2003, p. 184.

¹⁴ Fazecaș *et alii* 2011, p. 55; Fazecaș, Huza 2014, p. 47.

¹⁵ Ghemiș 2014, p. 158.

¹⁶ Bejinariu, Fazecaș 2014.

¹⁷ Kacsó 1995a, p. 111; Kacsó 1999, p. 101.

¹⁸ Ignat 1984, pl. XII, 5-6.

¹⁹ Vezi pentru încadrarea cronologică a acelor cu capul în formă de vas la v. Brunn 1968, p. 97; Říhovský 1979, p. 190-191, 203-209; Novotná 1980, p. 147-148.

Lipsită de dubii este încadrarea culturală a statuetele de la Acâș. Deși în stațiunea din punctul *Crasna Veche/Râțul lui Vereș (Veres-rét)* a fost evidențiată și prezența altor aspecte culturale, anterioare și posterioare grupului Hajdúbagos - Cehăluț²⁰, ceramica găsită în asociere cu cele două statuete²¹ aparține exclusiv grupului menționat. În aceeași stațiune au mai fost descoperite și alte câteva fragmente de obiecte de lut ars²², care ar putea proveni de la statuete, unele chiar de forma celor prezentate aici. Este de remarcat că statuetele de la Acâș și, probabil, piesa de la Suplacu de Barcău sunt singurele reprezentări plastice antropomorfe care au apărut până în prezent în obiectivele grupului Hajdúbagos - Cehăluț.

Statuetele din Peștera Mișidului au fost descoperite într-o depunere extinsă pe o suprafață de un sfert de m², care mai conținea piese de bronz (o placă de centură bogat decorată, împăturită de mai multe ori, 11 pandantive semilunare ajurate și cu peduncul perforat vertical, un fragment de pandantiv de același tip, o undiță, un ac, o verigă), piese de lut ars (două discuri, trei fusaiole, două obiecte cu destinație neprecizată), perle de chihlimbar, o așchie de piatră, două pietricele de cuarț, precum și ceramică (două vase, dintre care unul miniatural). Ansamblul identificat în Peștera Mișidului, este reprezentativ pentru depunerile de cult ale grupului Igrîța, iar piesele de bronz își găsesc corespondentele în depozitele de tip Arpășel.

Una dintre statuetele din Peștera Mișidului, și anume cea ilustrată pe **pl. III, 3**, are o bună analogie în descoperirile din Peștera Igrîța²³, iar o piesă apropiată ca formă statuetei de la **pl. III, 2** provine din așezarea hallstatiană timpurie de la Mediaș - *Gura Câmpului*²⁴. Mai mult sau mai puțin asemănătoare pieselor din peșterile bihorene sunt și câteva dintre statuetele de la Babadag, interpretate ca instrumente folosite în practici magice²⁵. Tot în ritualuri de acest fel au fost utilizate, probabil, și statuetele grupului Igrîța, modelate extrem de schematizat, care păstrează totuși elemente ce permit includerea lor în categoria reprezentărilor antropomorfe²⁶.

Descoperirile prezentate aici de la Căuaș, Lazuri și Satu Mare au apărut în așezări ale culturii Gáva. Reprezentările plastice ale acestei culturi sunt numeroase și variate. Ele au făcut obiectul unui număr mare de studii; unele

²⁰ Némethi 2010, p. 276.

²¹ Kacsó 1999, pl. V-VIII.

²² Némethi 2010, p. 272, pl. XVI, 6-10.

²³ Emödi 1980, p. 256, fig. 25, 223.

²⁴ Blăjan *et alii* 1979, p. 39, pl. IV, 4.

²⁵ Sîrbu, Jugănaru 1999; Jugănaru 2003.

²⁶ O astfel de modelare a statuetele este prezentă și la est de Prut, și la sud de Dunăre, vezi Sîrbu 1999, și se perpetuează până în epoca daco-getică, vezi Sîrbu 2009; Ganciu, Măndescu 2014; Rustoiu, Gál 2018.

dintre acestea cuprind și repertorii mai mult sau mai puțin complete ale localităților lor de descoperire, însoțite de bibliografie²⁷.

În timp ce statueta antropomorfă din groapa 44 de la Lazuri este un unicat, care a ieșit la iveală în asociere cu atât de caracteristicile statuete zoomorfe, statuetele de formă trapezoidală asemănătoare celor acum publicate sunt cunoscute și din alte obiective: Hajdúsámson - *Diósvári-dűlő*²⁸, Sajószentpéter - *Vizmű*²⁹, Szilvásvár - *Töröksánc* (două exemplare)³⁰, prima dintre acestea fiind, foarte probabil, o așezare Gáva, iar ultimele două, așezări Kyjatice.

*

În stațiunea de la Lazuri - *Lubi tag*, intens cercetată pe parcursul mai multor campanii de săpături, au fost dezvelite obiective din Bronzul târziu, care au aparținut la două aspecte culturale diferite, Suciul de Sus, respectiv Gáva. În afara rapoartelor de săpături, cu apariții quasi-anuale, și a unor menționări lapidare, există până în prezent doar un număr redus de studii care au ca obiect descoperirile din epoca bronzului de la Lazuri³¹. Lipsesc încă analizele ansamblului complexelor puse în lumină, însoțite de publicarea documentației de șantier și a artefactelor apărute.

Pentru a contribui la cunoașterea materialelor descoperite la Lazuri, în afara statuetelor ce provin din această stațiune, public în studiul de față și o parte a ceramicii care a ieșit la iveală în așezarea Gáva de aici. Ilustrez de asemenea două seceri de bronz descoperite în asociere cu această ceramică³².

1. Fragmente din partea superioară a unui vas cu marginea oblică, fațetată și răsfrântă în exterior, gâtul scurt, corpul puternic bombat, care a avut probabil două torți plasate imediat sub gât. Decorat cu două registre de linii incizate orizontale marcate de scurte linii verticale, unul aflat pe gât, celălalt la începutul bombării vasului, de ultimul atârând registre de linii incizate oblice, hașurate sau punctate. Diam. gurii 17,1 cm, diam. max. 23, 8 cm (**Pl. IV, 1**).

2. Fragmente din partea superioară a unui vas cu marginea aproape dreaptă și răsfrântă în exterior, gâtul înalt și tronconic, corpul bombat, decorat la nivelul începutului bombării cu proeminențe conice aplatizate, pe corp cu

²⁷ Vezi pentru reprezentările antropomorfe Berecki 2013, p. 316; Popa 2018, p. 63-66; pentru reprezentările zoomorfe Metzner-Nebelsick 1998, p. 395-398, fig. 28; Ursulescu 1999; Koós 2011, p. 157-159; Завітій 2011. În unele dintre repertorii sunt listate și descoperiri provenite din teritorii mai mult sau mai puțin îndepărtate de aria culturii Gáva (sau Gáva - Holihrady).

²⁸ Dani 2017, p. 156-157, fig. 6, 3 mijloc (piesă întreagă).

²⁹ Kemenczei 1984, p. 134, pl. XCIV, 13 (lipsește partea superioară).

³⁰ Matuz 1999, p. 43, fig. 35, 17 (piesă întreagă), fig. 31, 1 (fragment).

³¹ Marta 2007; Mapra 2007, p. 5; Marta 2010a; Marta 2010b; Kacsó 2015, p. 127, fig. 22; Kacsó 2018, p. 168, pl. 5, 1.

³² Ceramica și piesele de metal provin din săpăturile pe care le-am efectuat în anii 1993 și 1994. Ele se păstrează la Muzeul din Satu Mare.

caneluri oblice. Î. păstrată 14,1 cm, diam. gurii 17,9 cm, diam. max. 21,8 cm (**PI. IV, 2**).

3. Fragmente din partea superioară a unui vas cu marginea oblică, ușor răsfrântă în exterior, gâtul scurt, corpul bombat. Î. păstrată 6,4 cm, diam. gurii 16 cm, diam. max. 21,7 cm (**PI. IV, 3**).

4. Fragment din partea superioară a unei străchini joase cu marginea aproape dreaptă și răsfrântă în exterior, decorată cu o proeminență crestată alungită, dispusă ușor oblic. Î. păstrată 4,6 cm, diam. gurii 29,8 (?) cm (**PI. IV, 4**).

5. Fragment din partea superioară a unei oale de mici dimensiuni cu marginea rotunjită și ușor răsfrântă în exterior, corpul puțin curbat. Î. păstrată 5,9 cm, diam. gurii 8,9 cm (**PI. IV, 5**).

6. Ceașcă fragmentară cu toarta supraînălțată, parțial păstrată, marginea oblică și răsfrântă în exterior, gâtul scurt, corpul bombat, decorat cu caneluri oblice. Î. (fără toartă) 6,3 cm, diam. gurii 9,4/9,9 cm, diam. max. 11,2/11,4 cm, diam. fundului 3,6 (?) cm (**PI. V, 1**).

7. Castron fragmentar cu marginea rotunjită și ușor răsfrântă în exterior, gâtul scurt, corpul bombat. Î. 8,9 cm, diam. gurii 11,3 cm, diam. max. 13,5 cm, diam. fundului 4,4/5,6 cm (**PI. V, 2**).

8. Partea superioară a unui vas cu marginea rotunjită și ușor răsfrântă în exterior, gâtul tronconic, pe care se aflau, probabil, două torți, corpul bombat, decorat pe gât cu un registru de linii incizate orizontale, pe corp cu un registru de caneluri dispuse în ghirlandă. Î. păstrată 10,9 cm, diam. gurii 16,1 cm, diam. max. 21,4 cm (**PI. V, 3**).

9. Vas fragmentar cu gâtul înalt, corpul bombat, fundul drept, decorat pe corp cu un registru de caneluri dispuse în ghirlandă, mărginite de grupuri de caneluri realizate din segmente de cerc concentrice. Î. 21,6 (?) cm, diam. max. 28,7 cm, diam. fundului 10,9 cm (**PI. VI, 1**).

10. Ceașcă cu toarta supraînălțată, marginea rotunjită și răsfrântă ușor în exterior, gâtul înalt și cilindric, corpul puțin curbat, fundul parțial păstrat, cu *omphalos*. Î. cu toartă 12 cm, diam. gurii 12,9/13,7 cm, diam. fundului 1,2 (?) cm (**PI. VI, 2**).

11. Strachină cu marginea rotunjită și ușor răsfrântă în exterior, corpul puțin curbat, fundul tras foarte puțin spre interior, decorat pe margine cu caneluri oblice, dispuse în formă de turban desfășurat. Î. 7,3 cm, diam. gurii 22,7 cm, diam. fundului 8 cm (**PI. VI, 3**).

12. Seceră cu buton întreagă, cu lama relativ lată, muchia îngroșată; paralelă cu ea o nervură care se extinde pe toată lama (**PI. VII, 1**).

13. Seceră cu buton, cu vârful rupt, lama îngustă, muchia îngroșată; paralelă cu ea o nervură care se extinde pe toată lama (**PI. VII, 2**).

Dintre piesele descrise succint mai sus, este posibil ca vasul nr. 1, deși găsit împreună cu ceramică Gáva, să fi aparținut locuirii Suciului de Sus. De altfel există mai multe situații la Lazuri, în care obiective Gáva întretaie pe cele ale culturii Suciului de Sus, astfel producându-se amestecul de materiale.

Am afirmat la un moment dat³³ că la Lazuri au fost găsite și vase ce prezintă similitudini cu descoperirile ce aparțin grupului prescitic de tip Mezőcsát. Printre exemplarele la care mă refeream atunci se numără și ceașca de la **pl. VI, 2**, care are analogie, între altele, în cimitirul de la Füzesabony³⁴. Această atribuire a fost mai târziu contestată³⁵. Desigur, o discuție mai documentată asupra acestei probleme și, mai ales, rezolvarea sa, ar depăși cadrul studiului de față. Profit totuși de prilej pentru a descrie și a ilustra o parte a materialelor de la Lazuri - *Lubi tag*, după mai mult de 25 de ani de la descoperirea lor.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER SPÄTBRONZEZEITLICHEN ANTHROPOMORPHEN UND ZOOMORPHEN DARSTELLUNGEN IM NORDWESTEN TRANSILVANIENS

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser legt mehrere spätbronzezeitliche plastische Darstellungen vor, die im Nordwesten Transilvaniens entdeckt wurden. Sie gehören der Hajdúbagos - Cehăluț-Gruppe (Acăș und, wahrscheinlich Suplacu de Barcău), der Igrîța-Gruppe (Mișidului - Höhle) und der Gáva-Kultur (Căuaș, Lazuri und Satu Mare) an. Die meisten der vorgelegten Exemplare tauchten in den Kulturschichten der Siedlungen (Acăș, Căuaș, Lazuri, Suplacu de Barcău, Satu Mare) bzw. in Siedlungsgrube (Lazuri: drei zoomorphe Statuetten zusammen mit einer Gefäße und zwei bronzene Sicheln vorgelegt, die in der Gáva-Siedlung von Lazuri - *Lubi tag* anthropomorphe Statuette) auf. Die Stücke von Mișidului - Höhle stammen aus einer kultischen Niederlegung.

Es werden ebenfalls gefunden wurden. Es wäre nicht ausgeschlossen, dass die Tasse **Taf. VI, 2** jünger als diese Kultur ist und in den präskitischen Horizont eingereiht wird.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS:

Taf. I. 1-2. Acăș - *Crasna Veche/Râitul lui Vereș (Veres-rét)*. 3. Căuaș - *Sziget (Sighetiu)*. 4-7. Lazuri - *Lubi tag*.

Taf. II. 1-2. Lazuri - *Lubi tag*.

³³ Kacsó 1995b.

³⁴ Gallus, Horváth 1939, pl. IV, 3.

³⁵ Némethi 1997, p. 80.

Taf. III. 1. Satu Mare - *Drumul Dorolțului*. 2-4. Mișidului - Höhle. 5. Suplacu de Barcău - *Lapiș*.

Taf. IV. 1-5. Keramik von Lazuri - *Lubi tag*.

Taf. V. 1-3. Keramik von Lazuri - *Lubi tag*.

Taf. VI. 1-3. Keramik von Lazuri - *Lubi tag*.

Taf. VII. 1-2. Bronzene Sicheln von Lazuri - *Lubi tag*.

Bibliografie:

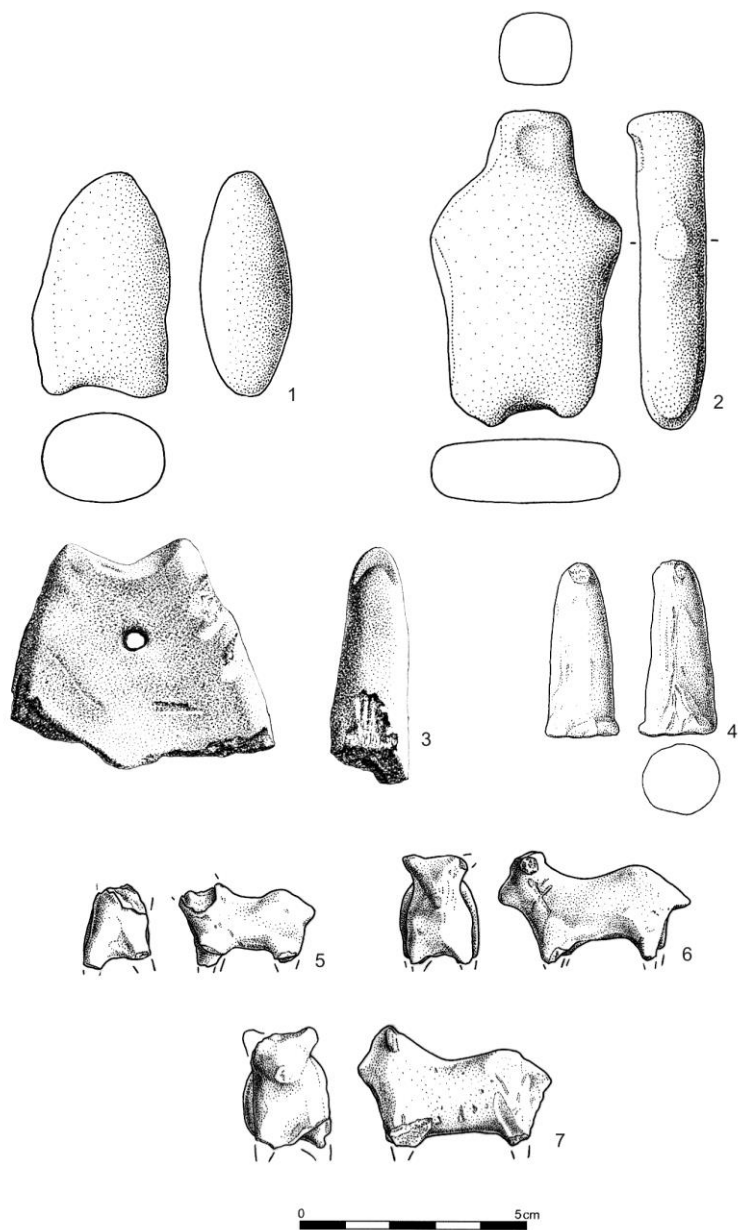
- Bader 1978 - T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București, 1978.
- Berecki 2013 - S. Berecki, „An Early Iron Age Anthropomorphic Clay Figurine from Târgu Mureș”, *Peregrinări arheologice între estul și vestul Europei. Studii în onoarea lui Tiberius Bader la aniversarea de 75 de ani. Satu Mare Studii și Comunicări, Seria Arheologie*, XXIX/I, 2013, p. 313-319.
- Bejinariu 2010a - I. Bejinariu, „Aspects of the Late Bronze Age Cultural Evolution in Northwestern Romania (the Upper Barcău and Crasna Rivers)”, L. Marta (ed.), *Amurgul mileniului II a. Chr. în Câmpia Tisei și Transilvania. Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr. auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen. Simpozion/Symposium Satu Mare 18-19 iulie 2008. Satu Mare Studii și Comunicări Seria Arheologie*, XXVI/I, 2010, p. 235-264.
- Bejinariu 2010b - I. Bejinariu, „Repere ale evoluției culturale a nord-vestului României pe parcursul Bronzului târziu (cursul superior al Crasnei și Barcăului)”, H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcucet-Crișan, D. Băcucet-Crișan (eds.), *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. Local and regional cultural identities in european context. Archaeology and historical anthropology. In memoriam Alexandri V. Matei*, Cluj-Napoca, 2010, p. 135-152.
- Bejinariu, Lakó 1996 - I. Bejinariu, É. Lakó, „Despre sondajul arheologic de la Cehei, punctul „Misig” (1987)”, *ActaMP*, XX, 1996, p. 11-32.
- Bejinariu, Lakó 2000 - I. Bejinariu, É. Lakó, „Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nord-vestul României. Așezarea de la Crasna”, *ActaMP*, XXIII, 1, 2000, p. 153-219.
- Bejinariu, Fazecaș 2014 - I. Bejinariu, G. Fazecaș, „Materiale ceramice din epoca bronzului descoperite la Suplacu de Barcău-Dealul Roșu”, G. Fazecaș (coord.), *Studii de Arheologie. Studia in honorem Doina Ignat*, Oradea, 2014, p. 159-175.
- Bejinariu et alii 2014

- I. Bejinariu, D. Băcuet-Crișan, D. Culic, *Cercetări arheologice preventive pe traseul Autostrăzii Transilvania. Descoperirile Bronzului târziu din zona comunei Marca, județul Sălaj*, Cluj-Napoca - Zalău, 2014.
- Blăjan *et alii* 1979
- M. Blăjan, E. Stoicovici, P. Georoceanu, „Contribuții la cunoașterea vieții economice a populației hallstattiene din zona Mediaș (jud. Sibiu)”, *Sargetia*, XIV, 1979, p. 35-44.
- Boroffka 1994
- N. Boroffka, „Probleme der jungbronzezeitlichen Keramik in Ostungarn und Westrumänien”, H. Ciugudean, N. Boroffka (eds.), *The Early Hallstatt Period (1200-700 B.C.) in South-Eastern Europe. Proceedings of the International Symposium from Alba Iulia, 10-12 June, 1993*, Bibliotheca Musei Apulensis, I, Alba Iulia, 1994, p. 7-23.
- v. Brunn 1968
- W. A. v. Brunn, *Mitteldeutsche Hortfunde der jüngeren Bronzezeit, Römisch-Germanische Forschungen*, 29, Berlin, 1968.
- Chidioșan, Emödi 1981
- N. Chidioșan, I. Emödi, „O descoperire de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului în peștera Mișidului, com. Șuncuiuș, jud. Bihor”, *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 161-167.
- Dani 2017
- J. Dani, „Egyszervolt” varázslatos bronzkori tájak...Bronzkori deponálási zóna Hajdúsámson határában”, G. V. Szabó, M. Bálint, G. Vácsi (red.), *A második hajdúböszörményi szitula és kapcsolattrendszere*, Studia Oppidorum Haidonicalium XIII, Budapest-Hajdúböszörmény, 2017, p. 149-173.
- Emödi 1980
- I. Emödi, „Necropola de la sfârșitul epocii bronzului din Peștera Igrîța”, *SCIVA*, 31, 1980, p. 229-273.
- Emödi 1995
- I. Emödi, „Descoperiri din epoca bronzului din Peștera Mișidului”, *Crisia*, XXV, 1995, p. 9-21.
- Fazecaș, Lakatos 2003
- G. Fazecaș, A. Lakatos, „Arheologia mediului înconjurător. Studiu de caz: Suplacu de Barcău”, A. Chiriac, L. Cornea, C. Ghemiș, G. Moisa (coord.), *In memoriam Nicolae Chidioșan*, Oradea, 2003, p. 177-194.
- Fazecaș, Huza 2014
- G. Fazecaș, R. Huza, „Topografia arheologică a comunei Suplacu de Barcău”, G. Fazecaș (coord.), *Studii de Arheologie. Studii in honorem Doina Ignat*, Oradea, 2014, p. 43-57.
- Fazecaș *et alii* 2011
- G. Fazecaș, D. Marta, G. Moisa, N. Tivadar, *Istoria comunei Suplacu de Barcău*, Oradea, 2011.
- Gallus, Horváth 1939
- S. Gallus, T. Horváth, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie. Trouvailles archéologiques du premier âge du fer et leurs relations avec l'Eurasie*, Dissertationes Pannonicae, Ser. II. 9, Budapest, 1939.
- Ganciu, Măndescu 2014

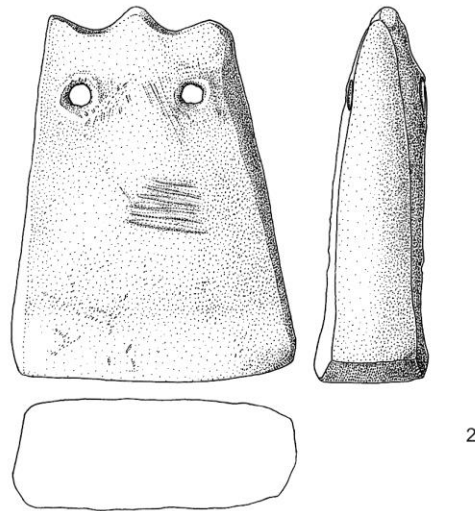
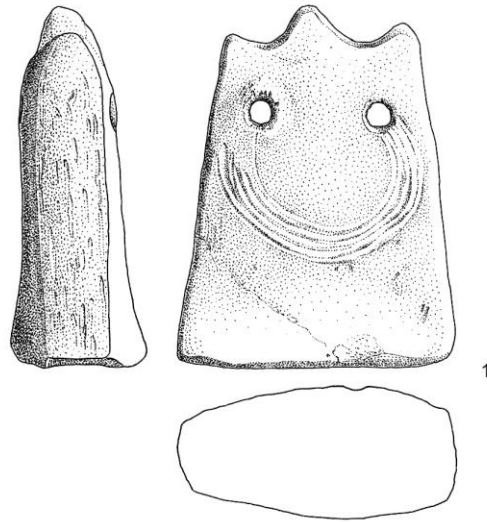
- A. Ganciu, D. Măndescu, „O „trusă de magie” descoperită în necropola getică de la Zimnicea - „Câmpu Morților”, D. Măndescu (ed.), *Influențe, contacte și schimburi culturale între civilizațiile spațiului carpato-dunărean din preistorie până în antichitate. Lucrările colocviului național desfășurat la Cumpăna, 2-4 octombrie 2013*, Pitești, 2014, p. 93-103.
- Ghemîș 2014 - C. Ghemîș, „O descoperire aparținând finalului epocii bronzului de la Valea lui Mihai (jud. Bihor)”, G. Fazecaș (coord.), *Studii de Arheologie. Studia in honorem Doina Ignat*, Oradea, 2014, p. 155-160.
- Ignat 1984 - D. Ignat, „Așezarea de la sfârșitul epocii bronzului de la Suplacu de Barcău (jud. Bihor)”, *Crisia*, XIV, 1984, p. 9-26.
- Jugănar 2003 - G. Jugănar, „Coroplastica în cultura Babadag”, *Peuce*, N. S., I (XIV), 2003, p. 75-90.
- Kacsó 1995a - C. Kacsó, „Der Hortfund von Arpășel”, T. Soroceanu (ed.), *Bronzefunde aus Rumänien*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, 10, 1995, p. 81-130.
- Kacsó 1995b - C. Kacsó, „Lazuri. Locuirea din epoca bronzului”, *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1994*, Cluj-Napoca, 1995, p. 50-51.
- Kacsó 1997 - C. Kacsó, „Faza finală a culturii Otomani și evoluția culturală ulterioară acesteia în nord-vestul României”, *Satu Mare Studii și Comunicări*, XIV, 1997, p. 85-110.
- Kacsó 1999 - C. Kacsó, „Die Endphase der Otomani-Kultur und die darauffolgende kulturelle Entwicklung im Nordwesten Rumäniens”, J. Gancarski (ed.), *Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarska. Materiały z konferencji archeologicznej Dukla, 27-28.11. 1997. Die Otomani-Füzesabony-Kultur – Entwicklung, Chronologie, Wirtschaft. Materialien der archäologischen Konferenz Dukla, 27-28. 11. 1997*, Krosno, 1999, p. 85-112.
- Kacsó 2015 - C. Kacsó, „Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Obiective și descoperiri de la Lăpuș - Podul Hotarului”, *Terra Sebus. Acta Musei Sabasiensis*, 7, 2015, p. 123-148.
- Kacsó 2018 - C. Kacsó, „Statueta antropomorfă din epoca bronzului de la Lăpușel”, N. C. Rîșcuța, I. V. Ferencz (eds.), *Studii și Articole de Arheologie. In memoriam Ioan Andrișoiu*, Cluj-Napoca, 2018, p. 157-173.
- Kemenczei 1984 - T. Kemenczei, *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*, Archaeologica Hungarica, LI, Budapest, 1984.
- Koós 2002 - J. Koós, „Késő bronzkori idoltöredék Oszláról (Északkelet-Magyarországon)”, *Ősrégészeti Levelek*, 4, 2002, p. 79-81.
- Koós 2005 - J. Koós, *A késő bronzkor történeti kérdései Északkelet-Magyarországon. Különös tekintettel az oszlári ásatás eredményeire. Doktori disszertáció*, 2005.
- Koós 2011 - J. Koós, „Újabb adatok bronzkori agyagplasztikánkhoz”, *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, L, 2011, p. 153-165.

- Levițki 2016 - O. Levițki, „Considerații cu privire la limita cronologică inferioară a culturii hallstattului canelat Chișinău-Corlăteni din spațiul est-carpatic”, *Revista Arheologică*, S. N., XII, nr. 1-2, 2016, p. 80-105.
- Luca, Iercoșan 1998 - S. A. Luca, N. Iercoșan, „Noi descoperiri de artă plastică antropomorfă preistorică din zona Careiului”, *Analele Banatului*, S. N., VI, 1998, p. 153-166.
- Marta 2007 - L. Marta, „Groapa 154 a așezării din epoca bronzului de la Lazuri. Depunere de obiecte aflate în legătură cu producerea berii preistorice”, *Satu Mare Studii și Comunicări Seria Arheologie*, XXIII-XXIV/I, 2006-2007, p. 111-129.
- Marta 2010a - L. Marta, *Contribuții la cunoașterea sfârșitului epocii bronzului și începutul epocii hallstattiene în Câmpia Someșului și în Țara Oașului. Teză de doctorat*, Alba Iulia, 2010.
- Marta 2010b - L. Marta, „Lăpuș II – Gáva I Discoveries in the Plain of Satu Mare”, L. Marta (ed.), *Amurgul mileniului II a.Chr. în Câmpia Tisei și Transilvania. Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr. auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen. Simpozion/Symposium Satu Mare 18-19 iulie 2008. Satu Mare Studii și Comunicări Seria Arheologie*, XXVI/I, 2010, p. 317-328.
- Marta et alii 2010 - L. Marta, D. V. Sava, I. Bejinariu, M. L. Nagy, E. Berendi, *The Late Bronze Age Settlement of Nyíregyháza-Oros „Űr Csere”*, Satu Mare, 2010.
- Matuz 1999 - E. D. Matuz, „A Kyjaticей kultúra földvára Szilvásvárad-Töröksáncon”, *Agria*, 35, 1999, p. 5-84.
- Metzner-Nebelsick 1998 - C. Metzner-Nebelsick, „Abschied von den „Thrako-Kimmeriern” – Neue Aspekte der Interaktion zwischen karpatenländischen Kulturgruppen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit mit der osteuropäischen Steppenkoine”, B. Hänsel, J. Machnik (eds.), *Das Karpatenbecken und die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.)*, Südosteuropa-Schriften, 20, PAS, 12, München, Rahden/Westf., 1998, p. 361-422.
- Németi 1997 - J. Németi, „Descoperirile arheologice de la Lazuri-„Lubi-tag” (jud. Satu Mare) din anii 1995-1996”, *Cercetări arheologice în aria nord-tracică*, III, București, 1997, p. 78-86.
- Németi 2009 - J. Németi, „The Hajdúbagos/Pișcolt-Cehăluț Group”, S. Berecki, R. E. Németh, B. Rezi (eds.), *Bronze Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 24-26 October 2008*, Bibliotheca Musei Marisiensis Seria Archaeologica, I, Cluj-Napoca, 2009, p. 203-221.
- Németi 2010 - J. Németi, „Acăș-Rătul lui Veres (Veres-rét). The Late Bronze Age Settlement”, L. Marta (ed.), *Amurgul mileniului II a.Chr. în Câmpia*

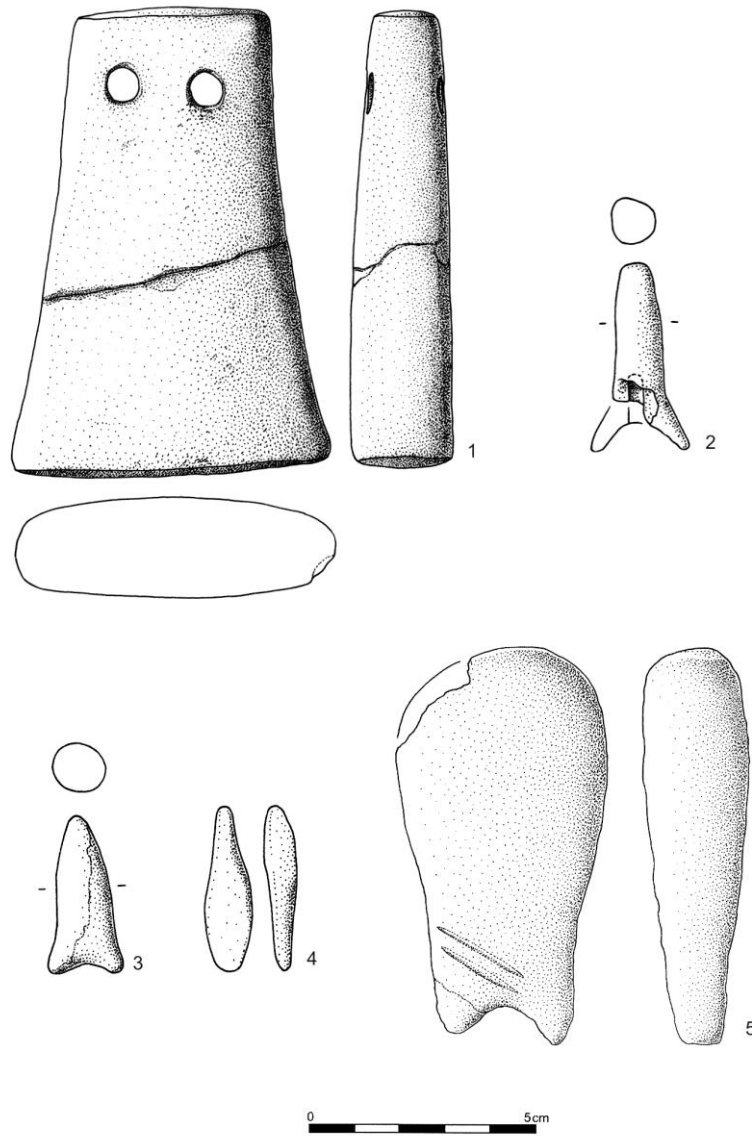
- Tisei și Transilvania. Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr. auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen. Simpozion/Symposium Satu Mare 18-19 iulie 2008. Satu Mare Studii și Comunicări Seria Arheologie*, XXVI/I, 2010, p. 265-316.
- Novotná 1980 - M. Novotná, *Die Nadeln in der Slowakei*, PBF, XIII, 6, München, 1980.
- Popa 2018 - C. I. Popa, „Statuetele cu capetele bifurcate din ariile Gáva, Gornea-Kalakača și Basarabi”, *Crisia*, XLVIII, 2018, p. 63-77.
- Říhový 1979 - J. Říhový, *Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet*. PBF, XIII, 5, München, 1979.
- Rustoiu, Gál 2018 - A. Rustoiu, Sz. S. Gál, „Archaeological and Anthropological Reassessments of the Grave with a Ceramic Rattle from Fântânele-Dâmbu Popii”, *Ephemeris Napocensis*, XXVIII, 2018, p. 129-144.
- Sana 2010 - D. Sana, *Prima epocă a fierului în Depresiunea Șimleului și în zonele învecinate. Descoperirile de tip Gáva: Teză de doctorat*, Alba Iulia, 2010.
- Sîrbu 1999 - V. Sîrbu, „Figurinele antropomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică”, *Istros*, IX, 1999, p. 47-65.
- Sîrbu 2009 - V. Sîrbu, „Figurine, statuete și capace antropomorfe și zoomorfe geto-dacice din Muntenia (sec. IV a.Chr. - I p.Chr.)”, *Thraco-Dacica*, S. N., I (XXIV), 2009, p. 37-69.
- Sîrbu, Jugănar 1999 - V. Sîrbu, G. Jugănar, „Practici magice la tracia culturii Babadag”, T. Arnăuț, A. Zanoci, S. Matveev (eds.), *Studia in honorem Ion Niculiță. Omagiu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, Chișinău, 1999, p. 92-104.
- Ursulescu 1999 - C.-N. Ursulescu, „On the zoomorphic figurines at the beginning of the Iron Age”, *Studia Antiqua et Archaeologica*, VI, 1999, p. 41-70.
- Завітій 2011 - Б. І. Завітій, „Зооморфна пластика з городища ранньозалізного віку Лисичники”, *Вісник Інституту археології*, 6, Львів, 2011, p. 124-139.
- Левицкий 2016 - О. Г. Левицкий, „Об одном орнаментальном мотиве биусеченноконических сосудов культуры каннелированного гальштатта Кишинэу-Корлэтенъ Восточно-Карпатского региона”, *Феномен Більського Городища 2016. До 95-річчя від дня народження визначного українського археолога професора Б. А. Шрамка (1921 - 2012) та 110-річчя від початку археологічних досліджень Більського городища Збірник наукових праць і матеріалів конференції*, Київ-Полтава, 2016, p. 244-252.
- Марта 2007 - Л. Марта, „Обряд закопування амфор на поселеннях періоду пізньої бронзи в Сомешанській долині”, *Carpatica*, 36, 2007, p. 4-16.

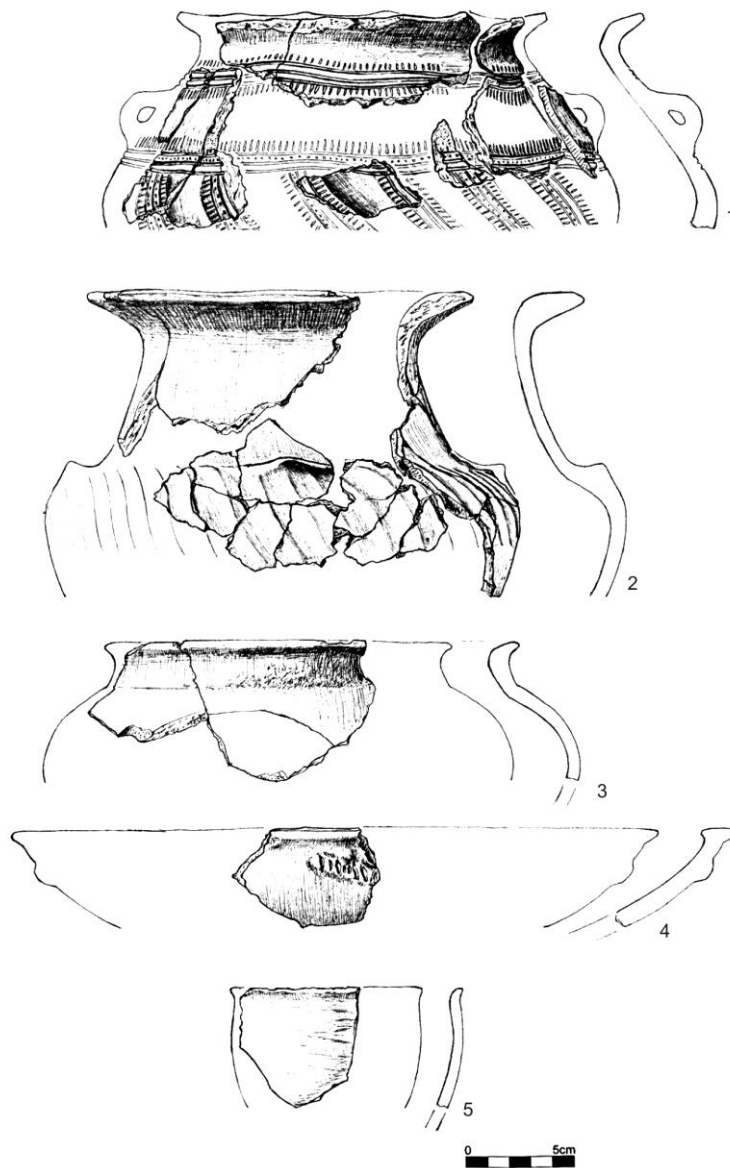
Pl. I. 1-2. Acâș - *Crasna Veche/Râtul lui Vereș (Veres-rét)*. 3. Căuș - *Sziget (Sighetiu)*.
4-7. Lazuri - *Lubi tag*.

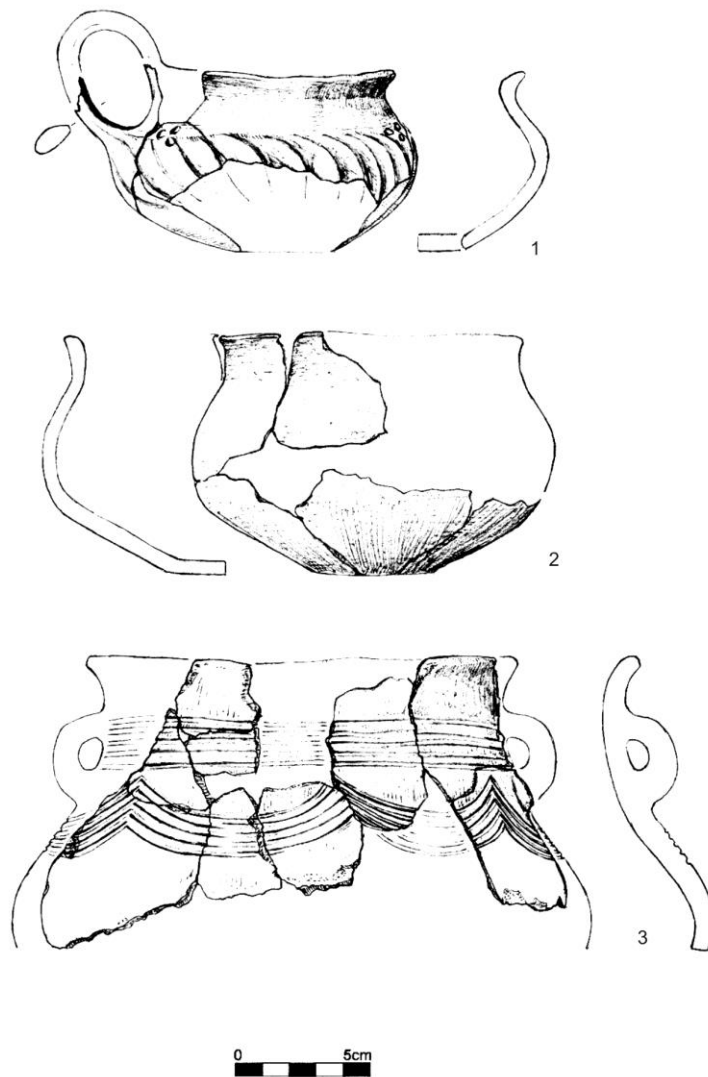
Pl. II. 1-2. Lazuri - *Lubi tag*.

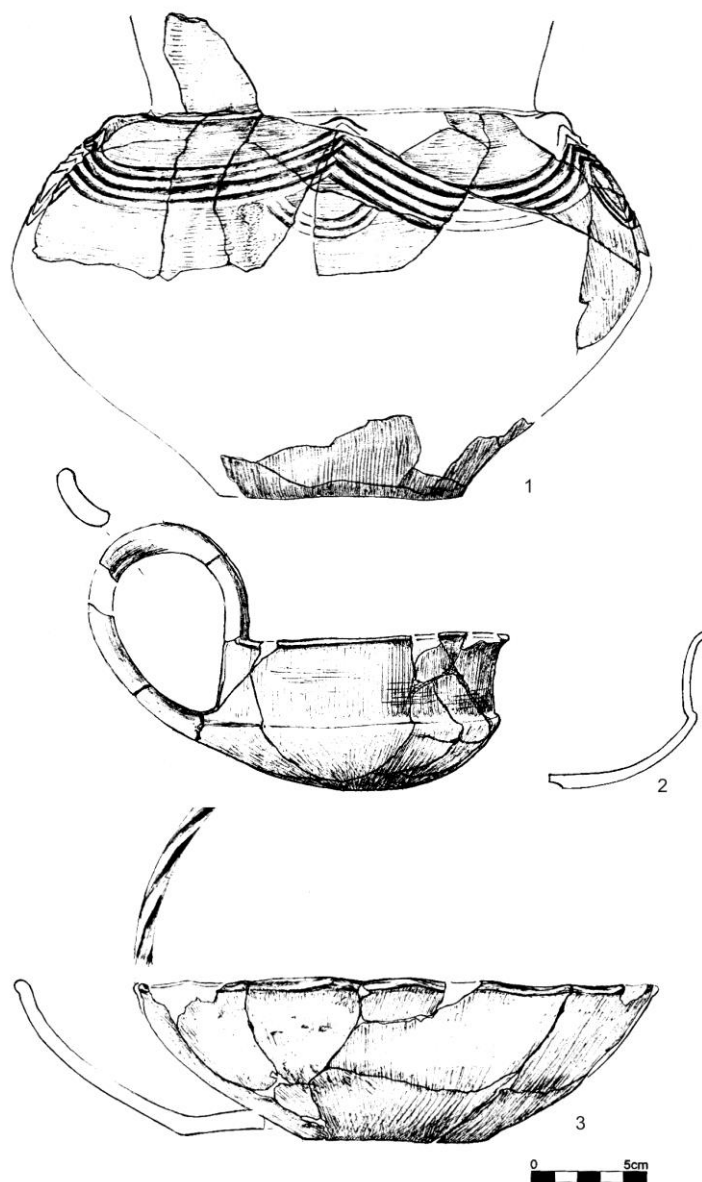
Pl. III. 1. Satu Mare - *Drumul Dorolului*. 2-4. Peștera Mișidului. 5. Suplacu de Barcău - *Lapiș*.

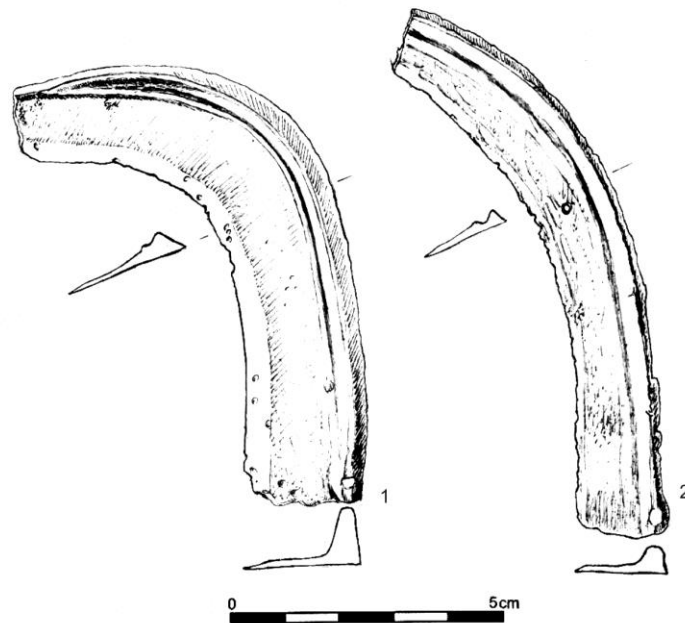
Pl. IV. 1-5. Ceramică de la Lazuri - *Lubi tag*.

Pl. V. 1-3. Ceramică de la Lazuri - *Lubi tag*.

Pl. VI. 1-3. Ceramică de la Lazuri - *Lubi tag*.

Pl. VII. 1-2. Seceri de bronz de la Lazuri - *Lubi tag*.